

DRASKÓCZY ISTVÁN

MAGYARORSZÁGI HALLGATÓK A BÉCSI ÉS A KRAKKÓI
EGYETEMEN A JAGELLÓ-KORBAN (1491–1525)*

STUDENTS FROM THE HUNGARIAN KINGDOM AT THE UNIVERSITIES OF VIENNA AND KRAKOW IN THE JAGIELLONIAN AGE (1491–1525). This paper aims at examining the number of the students from the Hungarian Kingdom during the period of the Jagiellonian kings in Hungary. The importance of the topic is explained by the fact that 90 percent of the students attending foreign universities matriculated at these two institutions. It can be declared that the number of those who enriched their knowledge at these two universities increased in this period. This growth stopped in the second half of the 1510s and the number of the Hungarian peregrinators radically decreased after 1521. The phenomenon can be explained by the Reformation. Meanwhile, the war against the Ottoman conquerors has to be mentioned in the case of the Hungarian Kingdom.

A késő középkori hazai értelmiségünknek csak kisebbik hányadát képviselték azok, akik valamelyik egyetemen szerezték ismereteiket. Jó részük fokozatot sem szerzett.¹ Ám ez a kisebbség alkotta a királyság lakosainak azt a részét, amelynek nagy szerepe volt abban, hogy a korszerű ismeretek, humanista műveltség, illetve a reformáció eszméi ismertté váljanak nálunk. Nagy többségük (91%) a bécsi, illetve a krakkói egyetemen tanult, vagy kezdte egyetemi pályafutását, hogy aztán Olaszországban gyarapítsa ismereteit.²

A nemzetközi és a hazai szakirodalom sokat foglalkozott/foglalkozik a hallgatói létszám változásával, von le belőle következtetéseket.³ Tanulmányunk az egyetemtörténetírás ezen munkáihoz csatlakozik, és ennek keretében a beiratkozásra, egy-egy hallgató

* A szerző az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (738TKI213) tagja. A periódus kezdetének az 1491. évet választottuk, ugyanis a Mátyás halálát követő polgárháború miatt igen nagy mértékben csökkent a külföldön tanuló magyarországiak száma. Ugyanez állapítható meg az 1526. esztendőről is.

¹ KUBINYI András, *A Jagelló-kori értelmiség* = Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században, szerk. ZOMBORI István, Szeged, 1988, 7–21. Arra, hogy kevesen jutottak el promócióig, lásd pl. Klaus WRIEDT, *Studium und Tätigkeitsfelder der Artisten im späten Mittelalter* = Artisten und Philosophen: Wissenschafts- und Wirkungsgeschichte einer Fakultät vom 13. bis zum 19. Jahrhundert, Hrsg. Rainer Christoph SCHWINGES, Basel, 1999, (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, 1), 15.

² SZÖGI László, *Az egyetem nélküli ország egyetemistái Mohács előtt: A középkori Magyarország peregrinusai* = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XIV–XV, szerk. SZÖGI László, Budapest, 2011, 22, 32.

³ Például Franz EULENBURG, *Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, Berlin, 1994 (Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig); Rainer Christoph SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher im 14. und 15. Jahrhundert: Studien zur Sozialgeschichte des alten Reiches*, Stuttgart, 1986, (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte, 123) Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des alten Reiches, 6), illetve Magyarországon Szögi László több tanulmánya.

első feltűnésére vonatkozó számadatok áttekintésére vállalkozunk. Így nem foglalkozunk azzal, hogy a beiratkozottak milyen arányban szereztek fokozatot, mely karokon tanultak tovább,⁴ vagy éppen milyen nemzetiségűek lehettek.⁵ A kutatás bebizonyította, hogy a diákok nagy többsége városi környezetből származott. Magyarországon az 1440–1514 közötti 75 esztendő bécsi és krakkói magyar hallgatóinak többsége, 61%-a a királyság 138 legvárosiasabb városi településéből származottnak vallotta magát, a maradékot a kisebb mezővárosok, falvak szülöttei, papok, nemesek alkották.⁶

A dolgozat forrásbázisát a bécsi főanyakönyvek és a megmaradt krakkói anyakönyvek képezik.⁷ A szakirodalom ezen matrikulák alapján kísérli meg az egyetemek látogatottságát meghatározni és összehasonlítani.⁸

A diákok beiratkozását nyári és téli szemeszterenként tartották nyilván. Mivel a váltásra áprilisban, illetve októberben került sor, értelemszerűen egy-egy esztendő téli szemesztere átnyúlt a következő év téli és kora tavaszi hónapjaira is. Bécsben április 14-én, Krakkóban április 23/24-én kezdődött a nyári félév, míg a téli szemesztert az osztrák fővárosban október 14-től, a lengyel egyetemen pedig október 16-tól számították általában.⁹ Ebből következően a különböző statisztikákban egy-egy év alatt található számadatok a következő év első harmadának a beiratkozásait is tartalmazzák.¹⁰ Írásunkban

⁴ Mint ismeretes, a legtöbb hallgatót Európa-szerte az *artes* fakultás vonzotta. Németországban a diákság 80–90%-áról (Bécsben 85%-ról) van szó. Rainer Christoph SCHWINGES, *Resultate und Stand der Universitätsgeschichte des Mittelalters, vornehmlich im deutschen Sprachraum – einige gänzlich subjektive Bemerkungen* = Uő., *Studenten und Gelehrte, Students and Scholars: Studien zur Sozial- und Kulturgeschichte deutscher Universitäten im Mittelalter. A Social and Cultural History of German Medieval Universities*, Leiden, Boston, 2008, (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 32), 79.

⁵ Nyilvánvaló, hogy magyarok mellett nem kis számban más nemzetek fiai is jártak egyetemre a középkori Magyar Királyságból. Az etnikai hovatartozás azonban csak nagyon nehezen állapítható meg. Így a hazai egyetemtörténeti kiadványok gyakorlatát követve a magyarországiakra alkalmanként a magyar elnevezést is alkalmazni fogjuk.

⁶ KUBINYI, *A Jagelló-kori értelmiség...*, i. m., 7.

⁷ Bécs: *Die Matrikel der Universität Wien*, Wien-Graz-Köln, 1956–1971, I–III; Krakkó: *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, Red. Wydali Antoni GAŚSIOROWSKI, Tomasz JUREK, Izabela SKIERSKA, przy współpracy Ryszard GRZESIK, Kraków, 2004, I–II.; *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551*, Wydali. Antoni GAŚSIOROWSKI, Tomasz JUREK, Izabela SKIERSKA, przy współpracy Ryszard GRZESIK, Warszawa, 2010.

⁸ Sajnos csak kevesek esetében állapítható meg, hogy esetleg többször beiratkoztak. Ezért használja a szakirodalom a *beiratkozás* kifejezést (vö. pl. Szőgi László vagy SCHWINGES idézett tanulmányait), midőn számba veszi azt, hogy hányan tanultak egy-egy oktatási intézményben. Így az általunk kiszámított értékekhez képest a hallgatók száma némileg alacsonyabb lehetett.

⁹ *Die Matrikel...*, i. m., XVI.; *Metryka...*, i. m., 158, 164, 168, 238, 244, 298–299, 354, 356 stb. A bécsi főanyakönyvben igen ritkán jegyezték fel a hónapot. Krakkóban a 15. század végén és a 16. század elején többször (de nem rendszeresen) a beiratkozás napi dátumáról sem feledkeztek meg. Ezen körülmények miatt az esetek túlnyomó többségében nehéz megállapítani, hogy a téli félévi beiratkozások valójában mely évre tehetőek.

¹⁰ Nagyjából május 1-jétől következő év április 30-ig számítható a tanulmányi év. Vö. Rainer Christoph SCHWINGES, *Universitätsbesuch im Reich vom 14. zum 16. Jahrhundert: Wachstum und Konjunkturen*

mi is ezt a szakirodalom jelentős részében megtalálható módszert fogjuk alkalmazni. Így történhet például, hogy az 1525. esztendő az 1526. év elején beiratkozók létszámát is magában foglalja.

Az anyakönyvek mellett természetesen felhasználtuk Tüskés Anna művét, aki a középkori bécsi egyetemen tanuló magyarországiak adattárát állította össze, továbbá a krakkói egyetemen tanulmányokat folytató magyarországiakról nemrég elkészült, még kéziratos adattárát is.¹¹ Ezek a nélkülözhetetlen összeállítások (tanulmányunkban az adatbázis elnevezést alkalmazzuk rájuk) aszerint, hogy mikor tűnik fel egy személy neve, évenkénti bontásban tartalmazzák a hallgató adatait (egy-egy beiratkozás egy-egy számmal jelzett tétel). Vagyis van, akire vonatkozóan az első információ a beiratkozása, mások esetében csak azt tudjuk regisztrálni, hogy mikor lett a magyar *bursa* lakója (pl. Krakkó esetében) vagy éppen mikor szerzett fokozatot, lépett tovább egy másik karra stb. Így az adatbázisok több hallgatói nevet tartalmaznak, mint az egyes anyakönyvek.¹²

A bécsi *universitas*, a birodalom legjelentősebb egyeteme a 15. században, igazi nemzetközi intézmény volt. A kezdetektől 1505-ig több mint 40 ezer diák tanulhatott itt. Az anyakönyv alapján 1450-ig megközelítőleg annyi hallgató iratkozott be, mint a század második felében.¹³ Ám az 1460–1490 közötti időszakban fokozatosan csökkent a diáklétszám (a mélypontot az 1480-as évek jelentették), amit a kutatás járványok-

= Uő., *Studenten und Gelehrte...*, i. m., 93. Ugyanakkor a lengyel Kaniewska (akinek még nem álltak rendelkezésére a modern kiadások, így adatai némi korrekcióra szorulnak) írásában 1433/34-től 1440/41-ig áprilistól, majd 1441/42-től októbertől számította a tanévet. Vö. Irena KANIEWSKA, *Les étudiants de l'Université de Cracovie aux XVe et XVIe siècles (1433–1560)* = *Les universités européennes du XVIe au XVIIIe siècle. Histoire sociale des populations étudiantes*, éd. Dominique JULIA, Jacques REVEL, Roger CHARTIER, Paris, 1986 (*Recherches d'histoire et des sciences sociales / Studies in History and the Social Sciences*, 17), 128–131., Uő., *Die Struktur der Studenten der Krakauer Akademie vom XV–XVIII. Jahrhundert*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne*, 93(1991), 45. diagram nr. 2–3.

¹¹ Tüskés Anna, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526*, Budapest, 2008 (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, 1); HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, SZÖGI László, *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken 1348–1525*, Budapest, 2017, II. Köszönöm, hogy a kiadásra váró kéziratot hasznosíthattam. A legújabban megjelent művet (*Die Matrikel der Wiener Rechtswissenschaftlichen Fakultät*, Hrsg. Thomas MAISEL, Johannes SEIDL, Wien, 2016, II.) még nem volt lehetőségünk kézbe venni.

¹² A szerzők arra törekedtek, hogy az anyakönyvek mellett megvizsgálják (lehetőségek szerint) az egyetemek más forrásait is. Ezen módszernek köszönhető, hogy a matrikulákhöz képest mintegy 10–30%-kal több hallgató nevére sikerült rákadeniük. Az érték nem kevés! A krakkói adatbázis elkülöníti a bizonyosan magyarországiakat azoktól, akiknek az azonosítása kétséges. Munkánk során csak a bizonyosan a Magyar Királysághoz köthető krakkói diákokat vettük figyelembe, vagyis valóságban némileg magasabb lehetett a Krakkót választó fiatalok száma. Kelényi Borbála írásában a Gerundium jelenlegi számában más számadatok olvashatók, ugyanis ő az adatbázisok alapján számolt.

¹³ A kezdetektől 1450-ig: 19 780 fő. Vö. SCHRAUF Károly, *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen*, Budapest, 1892 (Magyarországi tanulók külföldön, 2), XXXIII. Számításunk alapján 19 124 beiratkozás regisztrálható a főanyakönyvben 1451 és 1500 között. SCHWINGES szerint 1385–1505 között 40 683 beiratkozás történt Bécsben. Vö. SCHWINGES, *Universitätsbesuch...*, i. m., 93 (19. jegyz.).

kal, a magyar-osztrák háborúval magyaráz. 1485-ben Bécset megszerezte Mátyás, ami a korábbi évekhez képest javulást hozott.¹⁴ Az intézmény újbóli felvirágzása azonban csak I. Miksa császár idején, az 1490-es években indult meg, nőtt a hallgatói létszám. A tényt nem csupán a jogi kar vonzereje magyarázza, hanem az is, hogy 1490 után neves humanista tudósokat sikerült meghívni az osztrák fővárosba, erősödött a matematikai, asztrológiai ismeretek oktatása. Említhető a *Collegium poetarum et mathematicorum*, amely 1502-ben alakult meg. A virágkor 1520 tájáig tartott.¹⁵

A lengyel főváros egyeteme kisebb volt, mint osztrák vetélytársa. Ám súlya a 15. század második felében fokozatosan megnövekedett, egyre több külföldi diákot vonzott, akiknek a száma felülmúlta a hazaiakét. Ugyanakkor a beiratkozottak számát tekintve csupán az 1481–1490 közötti időszakban tudott osztrák vetélytársa fölé kerekedni.¹⁶ Mint ismeretes, a 15. században és a 16. század elején a krakkói egyetem a matematikai, asztrológiai és földrajzi oktatás területén emelkedett ki, ami komoly vonzerővel bírt. Gyakran idézik a Schedel-féle világtörténetét (1493) a kutatók, amely kiemelte az itt tanított stúdiumok közül a poéticát, filozófiát, fizikát és legelsősorban az asztronómiát. A krakkói egyetem tanárai között több kiemelkedő tudós akadt, akik széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeztek. A virágkor itt is 1520 táján ért véget.¹⁷

Azon a tényen kívül, hogy mind a két egyetem határaink közelében helyezkedett el, a humanista tudósok jelenléte, a korban divatos természettudományi ágak magas színvonalú oktatása magyarázza a magyar fiatalok közötti népszerűséget. 1458–1490 között összesen 2856 magyarországi beiratkozást regisztráltak a két felsőoktatási intézményben. Jagelló királyaink 35 esztendei időszakában 3061-re nő ez a szám, ami a Mátyás-korhoz képest 107%-os emelkedést jelent. Az 1458 és 1525 közötti 68 esz-

¹⁴ Kurt MÜHLBERGER, *Das Wiener Studium zur Zeit des Königs Matthias Corvinus* = Universitas Budensis 1395–1995, Hrsg. László SZÖGI, Júlia VARGA, Budapest, 1997, 87–116.; Paul UBLEIN, *Die Universität Wien im 14. und 15. Jahrhundert* = Uő., *Die Universität Wien im Mittelalter: Beiträge und Forschungen*, Hrsg. Kurt MÜHLBERGER, Karl KADLETZ, Wien, 1999 (Schriftenreihe des Universitätsarchivs, 11), 86–90.; SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher... i. m.*, 61–73. Számításunk szerint 1486–1490 között majd háromszor annyi beiratkozás (1711) történt, mint az előző öt esztendőben. Ebből a magyarokra esett 253, ami a korábbi öt év négyszerese.

¹⁵ Helmut GRÖSSING, *Humanismus und Naturwissenschaften in Wien zu Beginn des 16. Jahrhunderts* = Studien zur Geschichte Wiens im Mittelalter, Hrsg. Peter CSENDES, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*, 35(1979), 123–134.; Uő., *Die Wiener Universität im Zeitalter des Humanismus von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts* = Das alte Universitätsviertel in Wien 1385–1985, Hrsg. Günther HAMMAN, Kurt MÜHLBERGER, Franz SKACEL, Wien, 1985 (Schriftenreihe des Universitätsarchivs, 2), 37–45.

¹⁶ Saját számítások. Az egyetemre újabban KELÉNYI Borbála, *Magyarországi diákok a krakkói egyetemen* = HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, SZÖGI László, *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken 1348–1525*, Budapest, 2016, I (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, 2), 43–87.

¹⁷ Kovács Endre, *A krakkói egyetem és a magyar művelődés: Adalékok a magyar-lengyel kapcsolatok XV–XVI. századi történetéhez*, Budapest, 1964, 69–115.; Krzysztof OŻOG, *The Role of Poland in the Intellectual Development of Europe in the Middle Ages*, Kraków, 2009 (Kraków Historical Monographs, 1), 119–156.; Iulia CAPROȘ, *Students from Košice at Foreign Universities before and during the Reformation Period in Town*, Kiel, 2013, 84–85.

tendően összesen 5917 beiratkozás állapítható meg, amelynek 52%-a esik a Jagellók korára. A létszám emelkedése azonban nem téveszthet meg bennünket, hisz mind a két időszakra majd ugyanazt az éves átlagértéket (86,5, illetve 87,5) számolhatjuk ki. Vagyis az a tény, hogy a Jagelló-korban több hallgató jelentkezett a rektornál, mint a Mátyás-korban, csupán azzal lenne magyarázható, hogy hosszabb időszakról volt szó.

A Mátyás-korszak első három-négy évében kevés magyarországi fiatal vállalkozott arra, hogy Bécsben vagy Krakkóban gyarapítsa tudását. 1521–1525 között hirtelen lezuhant az egyetemre járók száma. Ha az 1458–1460 és az 1521–1525 közötti „gyengébb” éveket nem vesszük figyelembe, két egyaránt 30 esztendősi periódust (1461–1490, 1491–1520) állíthatunk szembe egymással.¹⁸ A számok arra utalnak, hogy az első periódus átlagához (majd 90 beiratkozás/év) képest a Jagellók korára eső 30 esztendőben évente többen (94 beiratkozás/év) kezdték meg tanulmányaikat a két intézményben. Az átlagszám lényegesen felülmúlja a Mátyás-kor egészére kiszámított átlagértéket. Vagyis csupán az 1521–1525 közötti „rossz” öt esztendő magyarázza meg azt, hogy a Mátyás és a Jagellók időszaka között egyenlőséget tehetnénk. Az adatok azt mutatják, hogy a Jagellók uralkodásának nagyobbik részében nagy az érdeklődés az egyetemi tanulmányok iránt, és éves átlagban (10 esztendősi periódusokat véve alapul) 1451 után egy-egy tíz esztendősi periódusban soha annyian nem jelentkeztek hazánkból egyetemre (vállalva a tanulással járó költségeket), mint a Jagelló-kor 1521 előtti évtizedeiben. Az 1511–1520 és az 1501–1510 közötti 10–10 esztendő éves átlagai a legjobbak.

A két egyetem összes hallgatója között az 1451–1490 közötti években magasabb arányt képviseltek a magyarok, mint a Jagelló-kor 35 esztendejében. Miközben 1490 előtt akadt olyan évtized, amikor 18% az arányuk, addig a 16. század elején 12% körüli értékeket olvashatunk le táblázatunkból (4. táblázat).

A magyarországiak szempontjából a Mátyás-korban csökkent Bécs jelentősége Krakkóval szemben. A beiratkozások számát tekintve Bécs 1460-ig tudta megőrizni vezető szerepét, ám 1460-tól kezdve a lengyel univerzitásra járt több hazánkfi.¹⁹ A lengyel főváros jelentőségét még inkább aláhúzza az a körülmény, hogy az 1480-as éveket leszámítva több hallgató járt a bécsi egyetemre, mint a lengyel metropolisz intézményébe. Megállapítható, hogy a Mátyás-korban a magyarországiak beiratkozásainak 55%-a esett Krakkóra és 45%-a Bécsre.²⁰

A Jagellók idején ugyan kiegyenlítettebb lesz a helyzet, ám a lengyelországi egyetem továbbra is többeket vonzott (1594 beiratkozás), mint az osztrák intézmény (1467), s így azt mondhatjuk, hogy a korszakban 100 magyarországiból 48 Bécsben, 52 pedig a lengyel fővárosban bővítette ismereteit.

¹⁸ 1490-ben és 1491-ben kevés magyarországi tűnt fel mind a bécsi egyetemen (7, illetve 16), mind a krakkói intézményben (28 és 26), ami a magyarországi háborús helyzettel magyarázható.

¹⁹ 1458–1490 Bécs: 1284 (átlagosan évi 39 beiratkozás), Krakkó: 1572 (évente átlag 47–48 beiratkozás). Az adatbázisok alapján évi átlagban Bécsben 45–46, Krakkóban pedig 50 új név feltűnését állapíthatjuk meg.

²⁰ Az összes beiratkozást figyelembe véve, épp fordított a két felsőoktatási intézmény helyzete: 58,5:41,5.

Ha összehasonlítjuk az egyes egyetemekre beiratkozók összlétszámát és a magyarországiakét, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy nem változik egyik öt éves periódustól a másikig azonos mértékben az összes beiratkozások száma, és a magyarországiak beiratkozási száma. Ha 1491–1495 időszakának indexe 100, akkor azt látjuk, hogy a magyar beiratkozások jelzőszáma mindig felülmúlta az össz-egyetemi beiratkozási indexet. Krakkó egyetemén a hallgatóság létszáma nem növekedett oly mértékben, mint az osztrák intézményben, sőt időszakonként a létszám esett. A magyar indexek itt kisebbek, mint az össz-hallgatói jelzőszámok. A bázis időszakhoz képest a két intézménybe jelentkezett hallgatók számának a változását jelző index magasabb, mint a magyarországi diákság létszámának változását bemutató érték. Hullámzások tapasztalhatók, de elmondható, hogy a bázisidőszakhoz képest 1521-ig együttesen több hazánkfa látogatta a két közeli egyetemet.

Ám a korszak 35 esztendeje nem tekinthető egységes periódusnak. A magyar hallgatók létszáma (mint utaltunk rá) hullámzott. A krakkói *universitas* csak 1510-ig őrizte meg Béccsel szembeni vezető pozícióját (kivételt képez öt év 1496 és 1500 között).²¹ A következő, 1511–1520 közötti időszakban ugyan Bécsben már több magyarországi kezdte meg a tanulmányait, ám számuk alig múlhatta felül azokét, akik a lengyel fővárost választották, ugyanis a beiratkozások mennyisége között alig 3% a különbség.

Az anyakönyvi bejegyzések alapján elmondható, hogy Bécsben az anyakönyvben szereplő magyarországiak tekinthető hallgatók aránya korszakunkban a 10%-ot sem érte el (ellenben 1521–1525 között 14%),²² míg Krakkóban 15–20% között ingadozott a magyarországiak száma (1521–1525 között azonban csak 8,7%).²³ Összességében arra következtethetünk, hogy a két egyetemen az újonnan beiratkozott hallgatók legalább 12–13%-a tekinthető *Hungarus*nak az 1490–1525 közötti korszakban. Az arány jól érzékelteti, hogy mind Bécs, mind pedig Krakkó számára milyen fontosak voltak a magyarok, s a kisebb vagy nagyobb érdeklődést mind a két felsőoktatási intézmény megérezte.

A krakkói intézetben a hallgatók többsége (miként Bécsben) külföldi volt, noha természetes vonzáskörzetét elsősorban a Lengyel Királyság jelentette. Sokan jártak ide a Baltikumból, német területekről. Ám ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy a külföldi

²¹ 1511–1520 között dinamikusan nőtt a bécsi egyetem iránti érdeklődés (6191 fő), míg a lengyel oktatási intézmény hallgatóinak száma 1490 óta alig változott (5 évenkénti periódusokban számolva 1400–1600 között mozgott). 35 év alatt a bécsi oktatási intézménybe összesen 16 674, a krakkóiba pedig 9860 hallgató iratkozott be.

²² Az 1385–1525 között a Magyar Királyságból származók aránya számításunk szerint mintegy 14%-ra tehető.

²³ A krakkói egyetemen a középkorban átlagosan 16–17% lehetett a magyarországiak aránya. Akadtak a Jagelló királyok idején olyan évek, amikor az arány 20% fölé emelkedett (pl. 1495/96-os és 1496/97-es tanévekben). A Mátyás-korban alkalmanként még több magyar diák koptatta az egyetem padjait (1461–1470: 24%, 1481–1490: 21,7%). Az 1485-ös esztendő kiemelkedőnek mondható, hisz 33%-ot ért el a lengyel fővárosban beiratkozó magyar diákok aránya. Vö. KELÉNYI, *Magyarországi diákok...*, i. m., 65.

hallgatók többsége honnan került ki, Sziléziát és Magyarországot kell megemlítenünk. 1491 és 1520 között a magyarországiak aránya a külföldiek között két szélsőérték között ingadozott (1490/91-ben csak 13%, 1511/12-ben majd 40%). Ezzel szemben a hanyatlás idején, az 1520-as évek első felében arányuk 50% fölé emelkedett számításaink szerint, sőt akadt olyan tanév (1523/24), amikor az újonnan jelentkező külföldiek több mint 90%-át magyarok alkották.²⁴ A számok önmagukban mutatják a hazai igényt a felsőfokú képzés iránt, továbbá az ismeretes tény, hogy a magyarországiaknak milyen nagy súlyuk lehetett a krakkói intézetben.

A peregrinációt különböző tényezők befolyásolhatták. Az egyes tanintézmények látogatottsága függött az ott tanító tanárok hírnevétől, politikai események, háborúk, természeti csapások, járványok, a külföldi megélhetési költségek alakulása készítették a fiatalokat arra, hogy hol tanuljanak, tervezett útjaikat elhalasszák, vagy máshol folytassák tanulmányaikat, illetve idő előtt hazatérjenek.

1490–1491-ben a háborús viszonyok miatt kevesen vágtak neki a külföldi útnak. Bécsben például 1489 téli szemeszterében még 28 hazánkhoz köthető beiratkozás található a matrikulában, az 1490. évi nyári félévben csupán három magyarnak tekinthető nevet olvasunk. 1526. évben alig találunk magyart az anyakönyvekben.

Az egyetemtörténet-írás nem feledkezik meg a járványokról sem.²⁵ A Jagellók időszakában Magyarországon a következő években mutatható ki nagyobb mérvű pestis: 1491, 1494–1497, 1508, 1510–1513, 1520, 1522–1523. 1521-ben a török ellen összegyűlt magyar sereg táborában tört ki járvány.²⁶ Krakkóban ez a betegség 1496–1497-ben, 1507–1508-ban, 1515–1516-ban, 1521-ben, 1523–1525-ben bukkant fel.²⁷ A járvány sújtotta évek száma gyarapítható, és a betegség elterjedésének a mértéke sem lehetett egyforma. Nem lehet véletlen, hogy 1496-ban 13, 1497-ben 14 új magyarországi hallgató neve fedezhető csak fel a krakkói matrikulában, miközben 1495-ben 38, 1498-ban 64 fiatal érkezett hazánkból. A pestis magyarázhatja, hogy 1508-ban csupán 19 új magyarországi jövevény mutatható ki. 1510-ben nagy pusztítást okozott ez a kór Magyarországon, a beiratkozók száma együttesen mégis 84 (Bécs: 40, Krakkó 44), miközben 1509-ben 87 (Bécs: 32, Krakkó: 55) volt. Bécsben 1521-ben dúlt nagy járvány, ami miatt szinte elnéptelenedett az egyetem.²⁸ Érzékelní lehet a kór hatását,

²⁴ KANIEWSKA, *Les étudiants...*, i. m., 120–121. adataira támaszkodtunk az összehasonlítás során.

²⁵ SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher...*, i. m., 547–548.

²⁶ MAGYARY-KOSSA Gyula, *Magyar orvosi emlékek*, Budapest, 1931, III, (reprint: Szeged, 1995), 110–111, 113, 115–116, 133, 136–138, 142, 145.; ISTVÁNFY Miklós, *Magyarok dolgairól írt történeteje, Tállyai Pál XVII. századi fordításában*, I/1, sajtó alá rend. BENITS Péter, Budapest, 2001, 182–183.

²⁷ Antoni WALAWENDER, *Kronika kłesk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1450–1586*, Lwów, 1932, 207–208. (a mű ismeretét Stanisław Sroka professzornak köszönöm); Jean-Noël BIRABEN, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, Paris, 1975, I, (Civilisations et Sociétés, 35), 367, 422–423.; KELÉNYI, *Magyarországi diákok...*, i. m., 65.

²⁸ Joseph Ritter VON ASCHBACH, *Die Wiener Universität und ihre Gelehrte 1520–1565*, Wien, 1888 (Geschichte der Wiener Universität, 3), Wien, 1888, 5–6.

hisz 1520-ról 1521-re radikálisan kevesebben választották az osztrák fővárost (összesen 17-en iratkoztak be, míg az előző évben a számuk 50 volt, az összes beiratkozás száma 567-ről 209-re esett vissza). Úgy tűnik, a beiratkozások számának alakulását befolyásolta az a tény, hogy az egyetemi városban (illetve környékén) felütötte-e a fejét a kór, illetve az, hogy mekkora pusztítást okozott. A magyarországi járvány ezzel szemben kevésbé szegte azok kedvét, akik külföldön akartak tanulni.

Az adatbázisok alapján úgy tűnik, hogy a 16. század első negyedében állt meg az a fejlődés, ami a 14. század végétől jellemezte a magyarországiak külföldi egyetemjárását. Szögi László kutatásai szerint az 1376–1400 közötti időszak 662 egyetemistájával szemben 1476–1500 között már 2756 magyarországi tanult Európa egyetemein, vagyis a bázis időszakhoz képest több mint négyszeres (416%) az emelkedés. Ez a trend állt meg, ugyanis 1501–1525 közötti időszakban 2538 beiratkozás állapítható meg (az előző negyedévszázadi adat 92%-a).²⁹ A csökkenés nem nagy, úgyhogy feltételezhető, hogy talán csak stagnálás következett be.

Ha csupán az anyakönyvi beiratkozásokat vizsgáljuk, a magyarok bécsi és krakkói peregrinációja ugyanerre a tényre utal. 1476–1500 között 2268 magyarországi nevet vehetünk számba a két egyetem matrikuláiban, miközben 1501–1525 között már csupán 2167-t. Ez a szám az előző 25 esztendő 96%-ának felel meg. Ám érdemes a kérdést tovább vizsgálni.

A hazai polgárság egyetemjárását elemezve Kubinyi András figyelt fel arra, hogy az 1520-as évek elejétől tapasztalható a peregrinusok számának radikális csökkenése. „Az 1520-as évek elején hihetetlen mérvű esést tapasztaltunk a külföldi egyetemekre iratkozó magyarországiak számában [...]” – írta. A folyamat azonban szerinte 1514 táján kezdődhetett, amit a török támadások és a Dózsa-féle parasztháború mellett a hazai gazdaság helyzete magyaráz.³⁰ Néhány évvel később Tonk Sándor úgy vélekedett, hogy a hallgatói létszám csökkenésére csupán 1520 után került sor. Erre szerinte nem a török veszély ad elsősorban magyarázatot, hanem a reformáció. Ugyanis nem hazai jelenségről, hanem általános európai változásról beszélhetünk.³¹

Az 1451–1525 közötti beiratkozásokról szóló összeállítás (4. táblázat) arra utal, hogy a magyarországiak peregrinációja szempontjából (mint már szó volt róla) a második legjobb évtized az 1501–1510 közötti időszak volt, míg a legtöbb hazánkfia épp az 1511–1520 közötti periódusban iratkozott be a két egyetemre.

Ha öt éves időintervallumokban vizsgáljuk a kérdést, a képet árnyalhatjuk. Kiderül, hogy ezen az utóbbi évtizeden (1511–1520) belül az első öt évben többen jegyeztették be nevüket az egyetemi anyakönyvbe, mint a következő öt esztendő folyamán, s ennek köszönhető az előkelő hely. A változás azonban nem látszik számottevőnek, hisz

²⁹ SZÖGI, *Az egyetem nélküli...*, i. m., 20.

³⁰ KUBINYI András, *A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez*, Településtudományi Közlemények, 23(1971/március), 61.

³¹ TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest, 1979, 61.

akadtak olyan korábbi időszakok, amikor ennél is kevesebb magyart regisztráltak az anyakönyvek.³² 1506–1510 között a beiratkozások éves átlaga (85/év) rosszabb, mint az 1511–1515 (99/év), illetve az ettől alig lemaradó 1516–1520 (97/év) ötéves időszaké.

Érdekes éves bontásban megvizsgálni, hogy 1512–1525 között hány magyarországi jegyeztette be magát a matrikulába a két egyetemen (8. táblázat). 1511-ben az osztrák hercegi székhelyen 43, a lengyel fővárosban 61, összesen 104 beiratkozás regisztrálható, a következő, 1512. esztendőben 127 (Bécs: 64, Krakkó: 63).

Krakkóban 1514-ben nem sok, 34 új hazánkfia jelentkezett egyetemi tanulmányokra (előző évben 42). De a következő években (egész 1518-ig) 40 fölötti az éves szám, s még 1520-ban sem ment 30 alá. 1521 (21 beiratkozás) után azonban valóban kevesebb új hallgatót fedezhetünk fel. A már jelzett 1521 és 1525 közötti pestisek (20, 26, 14, 12, 15 magyarországi tűnik elő a matrikulában) magyarázatul szolgálhatnak az alacsony számra.³³

Krakkóval szemben 1514-ben Bécsben nem kevés, 60 magyarországi iratkozott be.³⁴ Ezután ilyen sok magyar fiatal nem jelentkezett a rektornál, ám számuk 1520-ig 40-nél magasabb volt. 1521-ben csupán 18 új hallgató nevét jegyezték be az anyakönyvbe Magyarországról, amit az azévi említett pestis magyarázhat. A következő négy évben 36, majd 44, illetve 36 és végül 34 új magyarországi neve lelhető fel az anyakönyvben. Tegyük hozzá, tűzvész pusztított az osztrák fővárosban 1525-ban, ami nem kímélte az egyetemi épületeket sem.³⁵

Azt mondhatjuk tehát, hogy ugyan valóban megállapítható, hogy változás történt az 1510-es években, de a korábbi periódusokhoz képest nem látszik fordulat, legfeljebb tendenciaként rajzolható meg az évtized második felére a lefelé irányuló görbe.³⁶ Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy 1514-ben országosan nem kevés hallgatóval

³² A beiratkozások száma alapján a következő sorrend állítható fel: 1.: 1501–1505 (523), 2.: 1511–1515 (497), 3.: 1496–1500 (490), 4.: 1516–1520 (467), 5.: 1506–1510 (425), 6.: 1491–1495 (404), 7.: 1521–1525 (255). A bécsi és a krakkói adatbázis alapján a sorrend változik: 1.: 1501–1505 (560), 2.: 1496–1500 (558), 3.: 1511–1515 (535), 4.: 1516–1520 (517), 5.: 1506–1510 (491), 6.: 1491–1495 (449), 7.: 1521–1525 (330).

³³ KANIEWSKA, *Les étudiants...*, i. m., 122.

³⁴ Esetleg azzal magyarázható, hogy a parasztháború a Dunántúlt, a nyugati Felvidéket, Erdély déli fertályát kevésbé érintette, mint az Alföld jelentős részét. BARTA Gábor, FEKETE NAGY Antal, *Parasztháború 1514-ben*, Budapest, 1973, 153–156.

³⁵ *Wien, Geschichte einer Stadt. I.: Von den Anfängen bis zur Ersten Wiener Türkenbelagerung (1529)*, Hrsg. Peter CSENDES, Ferdinand OPPL, Wien-Köln-Weimar, 2001, 396 (a vonatkozó rész Kurt MÜHLBERGER munkája).

³⁶ Természetesen nagy különbségek lehettek az egyes helységek között. Például az ország 11 központi fekvésű településéből (Budát és Pestet is ide sorolva) 1510–1514 között 58, 1515–1519 között pedig 35, 1520–29 között 36 fő kezdett tanulni a bécsi és a krakkói egyetemen. Vö. KUBINYI András, *A török háborúk hatása Magyarország központi fekvésű városaira 1541-ig* = Uő., Nándorfehérvártól Mohácsig: A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete, Budapest, 2007 (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára), 86.

kell számolnunk (94, de 1515-ben ennél kevesebb, 82). Az 1517. esztendei csúcsev (105) után figyelhető meg némi hanyatlás, 1519/1520 tájától a különböző társadalmi csoportokból, helységtípusokból származó magyarországi peregrinusok száma valóban csökkent. 1522 után beszélhetünk mind erőteljesebb hanyatlásról.³⁷ Magyarországiak szempontjából a jelentősebb változás kezdete Krakkó esetében 1519–20 tájára helyezhető, míg Bécsben erre 1521 után (1523/24-ben) kerülhetett sor.

Tehát a bécsi és a krakkói adatok alapján az 1514. évet egyetemjárás szempontjából nem tekinthetjük közvetlenül jelentős fordulópontnak Magyarországon, még ha nemzeti történelmünk nem elhanyagolható, súlyos és emlékezetes eseménye volt is a Dózsa-féle parasztfelkelés.³⁸

Jól ismert, hogy milyen nagy terhet jelentett, mily erőfeszítéseket kívánt Magyarországtól a török birodalom elleni védekezés a korszakban, ami egyre inkább meghaladta a királyság erejét. A helyzetet súlyosbította, hogy a szultán 1521-ben személyesen vezetett hadjáratot Magyarország ellen. Augusztus végén elesett a kulcsfontosságú végvár, Nándorfehérvár.³⁹ Az 1521. esztendő alacsony beiratkozási értékének okát keresve, nem feledkezhetünk meg a török támadásról.

Hogy a védekezéshez szükséges pénzt előteremtsek, 1521-ben pénzreformra került sor. A reform kezdete 1521 júliusára tehető, ám az új dénárok verését augusztus végén kezdték el. A korábbi felét érte ugyan az új pénz, de régi értékében kellett használni, a földesuraknak az adót az új pénzben kellett elfogadniuk. 1523-ban az országgyűlés megerősítette ezt a kényszerárfolyamot, bár annyi engedményt tett, hogy beváltásnál 100 régi pénzért 110 újat kell adni. Utóbb engedélyezte az uralkodó, hogy egy régi dénárt két újjal tekintsenek egyenlőnek, ám a régi pénz értéke csak növekedett, így 2,5 sőt 3–4 új dénárt is elkértek egy régiért. Vásárlásoknál nem szívesen fogadták el az új pénzt, a végváriak nem akarták a fizetésüket új dénárban kapni. Mindez áremelkedéshez, áruhiányhoz (és pénzhiányhoz) vezetett. A rossz pénz verését 1525 nyarán szüntették meg, ám még a következő évben is használták fizetésre. Gazdasági hatása így túlnyúlt az 1525. esztendőn.⁴⁰

³⁷ A kutatás véleménye szerint a Jagelló-kor városfejlődése az 1510-es években megtorpant, aminek indikátora épp a magyarországi városokhoz köthető egyetemi hallgatók számának a zuhanása. A török veszéllyel, az 1514-es parasztháború társadalmi következményeivel, az európai gazdaság átalakulásával magyarázza a tényt. ENGEL Pál, KRISTÓ Gyula, KUBINYI András, *Magyarország története 1301–1526*, Budapest, 1998, 282 (a vonatkozó rész KUBINYI András munkája). Felmerült, hogy 1512/13-ban gazdasági krízis lépett fel. Vö. GUSZTÁV HECKENAST, *Die mitteleuropäische Handels- und Finanzkrise der Jahre 1512/13 und der ungarische Bauernkrieg* = Aus der Geschichte der ostmitteleuropäischen Bauernbewegungen im 16–17. Jahrhundert, Hrsg. GUSZTÁV HECKENAST, Budapest, 1977, 107–111.

³⁸ ERDÉLYI G., *A Dózsa-felkelés arcai: tabuk és emlékezet 1514 mítoszaiban* = Uő., Szökött szerzetesek: Erőszak és fiatalok a késő középkorban, Budapest, 2011, 161–181.; TÓTH Gergely, *Értelmezések fogságában: Az 1514. évi parasztháború a kora újkori magyar történetírásban*, Történelmi Szemle, 56(2014), 563–585.

³⁹ KUBINYI András, *Magyarország hatalmasai és a török veszély a Jagelló-korban (1490–1526)* = Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében, szerk. ZOMBORI István, Budapest, 2004, 117–145.

⁴⁰ HUSZÁR Lajos, *A budai pénzverés története a középkorban*, Budapest, 1958, 105–116.; SIMON Zsolt, *A zágáni pénzverde 1525. évi számadása*, Századok, 144(2010), 433–448.

1521-ben, illetve ettől kedve (mint utaltunk rá) valóban kevés magyarországi diák jelent meg a lengyel fővárosban, ám ez a körülmény akár az említett járványokkal is magyarázható. A bécsi adatok csak részben igazolják a hazai pénzügyi válságnak az egyetemjárásra gyakorolt hatását, ugyanis az 1521. évi pestis okozta mélypont után többen, de a korábbi évekhez képest valóban valamivel kevesebben írárták be magukat a matrikulába.⁴¹

Az 1520 táján kialakuló tendencia Mohács után szintén folytatódott. Az 1526–1540 közötti 15 évben Bécsben évi átlagban 10 (32 peregrinussal kiemelkedő évnek tekinthető 1539), Krakkóban 11 (csúcsevnek tekinthető 1536: 26) új magyarországgal számolhatnunk. Messze vagyunk a korábbi évtizedek beiratkozási szintjeitől. A jelenséget megmagyarázza mindaz, ami 1526 után történt a Magyar Királyságban.⁴²

1520 táján azonban nem csupán a magyarok érdeklődése csappant meg. Az 1520-as években, illetve a 16. század első felében Bécsben és Krakkóban mind kevesebb diák iratkozott be. 1550-re Bécs elvesztette a németországi egyetemek között betöltött vezető szerepét.⁴³ A hallgatói létszám hanyatlása egyébként másutt is megfigyelhető Né-

⁴¹ Érdeemes felidézni, hogy 1457–1460 között III. Frigyes császár a bécsi dénár ezüst tartalmát 1/8-ra csökkentette, s ezzel inflációt, gazdasági válságot idézett elő, amelynek hatása még az 1460-as években is érezhető volt. 1459-től tapasztalhatók Pozsonyban a válság következményei. A bécsi egyetemen 1458-ban az előző évi 563-ról 364-re esett a beiratkozni kívánó fiatalok száma, majd 1459-ben ismét emelkedett (522), hogy azután 1460-ban 218, 1461-ben 204 legyen. A hallgatók létszáma csupán 1469-től kezdett ismét emelkedni. Ugyanebben az időszakban igen alacsony a beiratkozó magyarok száma is (1457: 34, 1458: 26, 1459: 10, 1460: 32, tehát összesen 112). Tudjuk, hogy Nyugat-Magyarországon használtak osztrák pénzt, s épp erről a tájról különösen sokan iratkoztak be az osztrák főváros egyetemére. Így ennek a körülménynek is betudható, hogy a pénzrontás időszakában kevés hazánkfia kezdett tanulni az osztrák fővárosban (1457 és 1460 között ezzel szemben Krakkóban 145 fő iratkozott be). A magyarországi adatok értelmezésekor azonban nem feledkezhetünk meg arról, hogy Mátyás épp ezekben az években (1458–1462) konszolidálta a hatalmát, ami fegyveres harcokkal járt Nyugat-Magyarországon, a Felvidéken. Az osztrák pénzromlásra vö. Kováts Ferenc, *Korakapitalisztikus gazdasági válság Magyarországon I. Mátyás király uralkodása alatt* = Emlékkönyv dr. Mahler Ede a Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem ny. rendes tanárának nyolcvanadik születésnapjára, szerk. WERTHEIMER Adolf, SOMOGYI József, LÖWINGER Sámuel, Budapest, 1937, 178–196.; Günther PROBSZT, *Österreichische Münz- und Geldgeschichte, von den Anfängen bis 1918*, Wien, Köln, Graz, 1973, 265–266. A mátyási konszolidációra vö. KUBINYI András, *Mátyás király*, Budapest, 2001, (Tudomány – Egyetem), 42–56.

⁴² KISSNÉ BOGNÁR Krisztina, *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*, Budapest, 2004 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 13), 13, 54–59.; SZÖGI László, *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788*, Budapest, 2003 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 9), 55–64.

⁴³ Bécsre: Christian HESSE, *Der Blick von außen: Die Anziehungskraft der spätmittelalterlichen Universität Wien auf Studenten und Gelehrte* = Die Universität Wien im Konzert europäischer Bildungszentren, 14–16. Jahrhundert, Hrsg. Kurt MÜHLBERGER, Meta NIEDERKORN-BRUCK, Wien, München, 2010, (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 56), 101–108.; Krakkóra: KANIEWSKA, *Les étudiants... , i. m.*, 130–131.; Uő., *Die Struktur... , i. m.*, Diagram nr. 1, nr. 2. Az egyetemek iránti érdeklődés átrendeződéséhez természetesen az is hozzájárult, hogy a 16. században új felsőoktatási intézmények alakultak.

metországban.⁴⁴ A lengyel kutatás szerint a krakkói *universitas* virágkora 1520 tájáig tartott, cezúrának az 1522. esztendő tekinthető. 1540 után veszttette el korábbi nemzetközi jellegét.⁴⁵

A hanyatlás tényezőinek számbavételekor tehát a hazai viszonyok mellett nem fedkezhetünk meg az európai változásokról sem. Ezek között kell említenünk (Tonk Sándor véleményéhez csatlakozva) a reformáció megjelenését. A két hagyományosan katolikusnak megmaradt egyetem⁴⁶ veszttett vonzerejéből a 16. században Magyarországon (és Európában is).⁴⁷

Magyarország és Lengyelország fejlődése – mint ismeretes – párhuzamba állítható, és mindkét ország trónján a Jagelló-ház egy-egy tagja ült. A Magyar Királyság lélekszáma a 15. század végén 3–3,3 millió volt.⁴⁸ A Lengyel Királyság aligha volt népesebb, hisz 1500 táján mintegy 3,4 milliónyi lakossággal rendelkezett. A Litván Nagyfejedelemség lélekszáma ugyanekkor 3,1 millió körül lehetett.⁴⁹ Az 1470–1520 közötti évtizedekben a litván fennhatóságú területekről mindössze 241 tétel lelhető fel a krakkói matrikulákban (12 863, lakosonként egy!). Ezzel szemben ugyanebben a periódusban a lengyel koronához tartozó Kis-Lengyelország (hozzászámítva a Rutén vajdaságot), Nagy-Lengyelország, Mazóvia, királyi Poroszország lakosságára 6989 krakkói beiratkozás esik.⁵⁰ A Lengyel Királyság (a korona) területén 430 fő körüli népesség (való-

⁴⁴ EULENBURG, *Die Frequenz...*, i. m., 52, 54–55. Eulenburg művéről vö. SCHWINGES, *Universitätsbesuch...*, i. m., 91–92.

⁴⁵ KANIEWSKA, *Les étudiants...*, i. m., 122, 128–131.; Uő., *Die Struktur...*, i. m., 45–46, diagram 2.

⁴⁶ GRÖSSING, *Die Wiener Universität...*, i. m., 44.; *Wien, Geschichte einer Stadt...*, i. m., 396–398.; KANIEWSKA, *Les étudiants...*, i. m., 121.; OZOG, *The Role of Poland...*, i. m., 151–156.

⁴⁷ Az 1502-ben Wittenbergben alapított egyetem hatása természetesen Mohács előtt még kevésbé érvényesülhetett (mindössze 12 fő iratkozott be 1525-ig). 1526–1540 között már rendszeresen jöttek hazánkfai ide, de ekkor is csupán 78 új névre akadunk, ami (elmaradva a bécsi és krakkói átlagtól) csupán 5–6 beiratkozást jelent évente. Ennek ellenére a létszám már ekkor egyértelműen jelzi, hogy milyen nagy vonzerővel rendelkezett Wittenberg új szellemisége nálunk. Megjegyezhető, hogy 1525–1530 között évente bukkant fel a pestis a városban. SZÖGI László, *Magyarországi diákok a németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, Budapest, 2011 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 17), 246–250. A Mohács utáni korszak nevezetes diákjaira vö. RITOÓKNÉ SZALAI Ágnes, *A wittenbergi egyetem magyarországi promoveáltjai a 16. században* = Uő., *Kutak, Tanulmányok a 15–16. századi magyarországi művelődés köréből*, Budapest, 2012 (Humanizmus és reformáció, 33), 220–235. A korabeli járványokra, BIRABEN, i. m., 411. Vö. még Kelényi Borbála írását jelen számunkban.

⁴⁸ ENGEL, KRISTÓ, KUBINYI, i. m., 279. (a vonatkozó rész KUBINYI András munkája).

⁴⁹ 3 millió: Stanisław RUSSOCKI, *Structure politique dans l'Europe des Jagellon*, Acta Poloniae Historica, 39(1979), 105.; 3,4 millió: *Historia Polski w liczbach*, Red. Andrzej WYCZAŃSKI, Warszawa, 1994, 4. tábla, illetve Cezary KUKLO, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa, 2009, 211. (utóbbi könyv információjáért Stanisław SROKA professzornak tartozom köszönettel). A 14. század végén még 1,8 millióra, a következő század közepén 2,5 millióra becsülhető a lakosság. *History of Poland*, eds. Alexander GIEYSZTOR, Stefan KIENIEWICZ etc., Warszawa, 1979, 127.; Krzysztof BACZKOWSKI, Stanisław GRZYBOWSKI, *Wielka Historia Polski*, Kraków, 2003, II, 15. A királyság területe azonban a 15. században növekedett (pl. 1466-ban megszerezte a királyi Poroszországot, *Uo.*, 222–226, 305., amely a természetes szaporodáson túli népességgyarapodással járt.

⁵⁰ KANIEWSKA, *Les étudiants...*, i. m., 123. Sajnos nem derül ki, hogy a királyság más tájairól (pl. a ritka népsűrűségű Podólia, illetve Belz vagy a kicsiny Óświęcim vidéke) található-e valaki a matrikulában.

színűleg kevesebb) számítható egyre.⁵¹ Ugyanebben az időszakban a bécsi és a krakkói egyetemen a Magyar Királysághoz 4754 beiratkozás kapcsolható, vagyis egy-egy esetre 631–694 (átlagértéken 660) lakos jutna, azaz a lengyel átlag legalább másfélszerese. A népességhez viszonyítva jóval (legalább másfélszer) többen jártak egyetemre a Lengyel Királyságból, mint Magyarországról.⁵² A szám értékelésekor gondolhatunk a két királyság társadalmi közötti különbségre. Az eredmény nem rossz, ha arra gondolunk, hogy nálunk ebben a periódusban nem működött egyetem.⁵³ Mutatja ugyanis, hogy mily erős volt a korszerű ismeretek iránti igény. Ugyanakkor az érték jelzi azt a különbséget és elmaradást is egyben, amit a legmagasabb képzést nyújtó intézmény hiánya okozott hazánkban a kései középkorban. A Jagelló-korszakban hazai egyetemalapításra sajnos már nem került sor.⁵⁴

Bécs és Krakkó mellett tanultak magyarországiak Európa számos egyetemén.⁵⁵ Különösen népszerű volt Itália, sokan folytatták Bécs vagy Krakkó után a tanulmányaikat Padovában, Bolognában, Ferrarában vagy másutt. A drága itáliai peregrináció sehol sem volt azonban tömeges jelenség. Nálunk a 16. század első negyedében beiratkozott hallgatók 6,5%-a (161 személy) választotta az Appennini-félsziget valamely egyetemét. Ám ez a szám sem lebecsülendő, hisz az olasz földön tanulók majd 20%-a esett épp a Jagellók-korára.⁵⁶ Tanultak magyarok Bécs mellett a német birodalom más egyetemein is, bár az ide irányuló peregrináció eltörpült az itáliai mellett.⁵⁷

A kor nevezetes európai egyetemi központjába, Párizsba elenyészően kevés magyarországi diák jutott el. A 69 ismertté vált középkori magyar diák több mint negyede azonban épp az általunk vizsgált időszakban tűnt fel a francia fővárosban. Az 1495–1525 között itt tanuló és valamilyen vizsgát tett 21 hazai fiatalból 19 személyt számíthatu Jagelló-korban 30 év nem hozott törést a magyarországiak egyetemjárásában, sőt, inkább nőtt a bécsi és krakkói tanulást választók száma. Változásra csak öt esztendőben, az 1520-as évek elején került sor. Erre a jelenségre történelmünk alakulása

⁵¹ Kis- és Nagy-Lengyelország, Mazóvia összlakossága 1500 táján kb. 2,64 millió fő, így ezen három tartomány átlaga 412 lakos (6418 beiratkozás) lenne! Népeességre vö. Grzegorz MYŚLIWSKI, *Central Europe = Agrarian Change and Crisis in Europe, 1200–1500*, ed. Harry KRITSIKOPOULOS, London, 2012, 257.

⁵² Adatbázisaink alapján a végeredmény 574–631 lakos lenne peregrinusonként. Ugyanis a vonatkozó időszakban Krakkóra, Bécsre 5226 tétel esik (csak a biztos magyarországiakat vettük figyelembe). Megjegyezhető, hogy a többi európai intézményre 570 beiratkozás számolható ki, ami az összes (5796) 10%-a csupán. Köszönöm Kelényi Borbála felvilágosítását.

⁵³ *Az Academia Istropolitana* (Pozsony) nem sokkal Vitéz János halála (1472) után megszűnt. KUBINYI, *Mátyás király...*, i. m., 136–137.

⁵⁴ Uralkodóink, II. Ulászló 1505. július 20-án Budán kiadott oklevelével Boroszlóban alapított egyetemet, ám az oktatás valószínűleg nem indult meg. Tersa KULAK, Mieczysław PATER, Wojciech WRZESIŃSKI, *Historia Uniwersytetu Wroclawskiego 1702–2002*, Wrocław, 2002, 11, 385. (a vonatkozó rész Mieczysław PATER munkája).

⁵⁵ A közeli Prága egyetemének levéltára elpusztult, ezért keveset tudunk róla.

⁵⁶ Christian HESSE, i. m., 102.; SZÖGI, *Az egyetem nélküli...*, i. m., 19, 37. Közismert, hogy az itáliai peregrinációnak milyen nagy volt a szerepe a hazai művelődésben.

⁵⁷ SZÖGI, *Az egyetem nélküli...*, i. m., 22.

is magyarázatot ad, ám nem feledkezhetünk meg a reformáció kezdődő hatásáról sem. Valószínűsíthető az is, hogy mind a párizsi, mind az itáliai peregrináció szempontjából a Jagelló-kor kiemelkedő jelentőségű volt.

Táblázatok

1. táblázat. *Magyarországi hallgatók egyetemjárása, 1401–1525 (adatbázisok alapján)*

Periódus	Bécs	Évi átlag	Krakkó	Évi átlag	Összes	Évi átlag	Két egyetem aránya
1401–1439	2 173	55,72/év	403	10,3/év	2 576	66/év	84,4:15,6
1440–1457	1 218	67,7/év	434	24,1/év	1 655	92/év	74,8:25,2
1458–1490	1 500	45,5/év	1 658	50,2/év	3 158	96/év	47,5:52,5
1491–1525	1 688	48,5/év	1 732	49,5/év	3 431	98/év	49,5:50,5
Összes	6 580	52,6/év	4 225	33,8/év	10 805	86,4/év	61:39

2. táblázat. *Magyarországi hallgatók egyetemjárása, 1458–1525 (beiratkozások alapján)*⁵⁸

Periódus	Bécs: összes beiratkozás	Bécs: magyarok	Krakkó: összes beiratkozás	Krakkó: magyarok	Összes	Magyarok	Éves átlag
1458–1490	10 739	1 284	7 644	1 572	18 383	2 856	86,5
1491–1525	16 674	1 467	9 860	1 594	26 534	3 061	87,5
Teljes	27 413	2 751	17 504	3 166	44 917	5 917	87

3. táblázat. *Magyarországi hallgatók egyetemjárása, 1461–1520 (beiratkozások alapján)*

Periódus	Bécs: összes beiratkozás	Bécs: magyarok	Krakkó: összes beiratkozás	Krakkó: magyarok	Összes	Magyarok	Éves átlag
1461–1490	9 599	1 223	7 647	1 467	17 246	2 690	89,7
1491–1520	15 501	1 299	8 861	1 507	24 362	2 806	93,5
Összes	25 100	2 542	2 974	2 974	41 608	5 498	91,6

⁵⁸ Bécs és Krakkó beiratkozási aránya a (magyarországi hallgatók alapján): 1458–1490: 45:55, 1491–1525: 48:52.

4. táblázat. *Magyarországi hallgatók egyetemjárása 1451–1525*
(*beiratkozások alapján, 10 éves periódusok*)

Periódus	Bécs: összes beiratkozás	Bécs: magyarok	Krakkó: összes beiratkozás	Krakkó: magyarok	Összes	Magyarok	Magyarok aránya %-ban
1451–1460	5 035	439	1 690	321	6 725	760	11
1461–1470	3 481	392	2 042	490	5 523	882	16
1471–1480	3 801	510	2 265	395	6 066	905	15
1481–1490	2 317	321	2 685	582	5 002	903	18
1491–1500	4 490	377	2 923	517	7 413	894	12
1501–1510	4 820	424	2 919	524	7 739	948	12,2
1511–1520	6 191	498	3 019	466	9 210	964	12,5
1521–1525	1 173	168	999	87	2 172	255	11,7
1451–1490	14 634	1 662	8 682	1 788	23 316	3 450	14,8
1491–1525	16 674	1 467	9 860	1 594	26 534	3 061	11,5
Összes	31 308	3 129	18 542	3 382	49 850	6 511	13

5. táblázat. *Magyarországi hallgatók egyetemjárása, 1491–1525*
(*beiratkozások alapján, 5 éves periódusok*)

Periódus	Bécs: összes beiratkozás	Bécs: magyarok	Krakkó: összes beiratkozás	Krakkó: magyarok	Magyar beiratkozások
1491–1495	1 671	122	1 419	282	404 (81/év)
1496–1500	2 819	255	1 504	235	490 (98/év)
1501–1505	2 599	242	1 455	281	523 (105/év)
1506–1510	2 221	182	1 256	243	425 (85/év)
1511–1515	3 027	256	1 430	241	497 (99/év)
1516–1520	3 164	242	1 589	225	467 (97/év)
1521–1525	1 173	168	999	87	255 (51/év)
Összes	16 674	1 467	9 860	1 594	3 061 (87/év)

6. táblázat. *Magyarországi hallgatók egyetemjárása, 1491–1525*
(*beiratkozások alapján, 5 éves periódusok indexe*)

Periódus	Bécs: összes beiratkozás	Bécs: magyarok	Krakkó: összes beiratkozás	Krakkó: magyarok	Összes	Magyarok
1491–1495	100	100	100	100	100	100
1496–1500	169	209	106	83	140	121
1501–1505	156	198	103	100	131	130
1506–1510	133	149	89	86	113	105
1511–1515	181	218	101	86	144	123
1516–1520	189	198	112	81	154	116
1521–1525	70	138	70	31	70	63
Átlag	128	173	97	81	122	108

7. táblázat. *Magyarországi hallgatók egyetemjárása 1475–1525,*
(*összehasonlító táblázat, beiratkozás alapján*)

Periódus	Bécs: magyar beiratkozás	Index	Krakkó: magyar beiratkozás	Index	Összes	Index
1476–1500	908	100	1 360	100	2 268	100
1501–1525	1 090	120	1 077	79	2 167	96
Összes	1 998		2 437		4 435	

8. táblázat. *Magyarországi hallgatók beiratkozása a bécsi és a krakkói egyetemre,*
(*1512–1526*)

Év	Bécs	Krakkó	Összes
1512	64	63	127
1513	48	42	90
1514	60	34	94
1515	41	41	82
1516	57	43	100
1517	42	63	105
1518	47	49	96
1519	55	33	88
1520	41	37	78
1521	18	21	39
1522	36	26	62
1523	44	14	58
1524	36	12	48
1525	34	15	49
1526	14	4	18